

SZAKMAI BESZÁMOLÓ

a 204106/02074 azonosító számú pályázat megvalósításáról

A Bocskai István Múzeum 2015 tavaszán nyújtott be pályázatot a Nemzeti Kulturális Alaphoz. A pályázat célja a „A nádudvari fekete kerámia” című kiállítás megvalósítása volt. Az NKA Közgyűjteményi Kollégiuma 800.000 Ft-tal támogatta a pályázatot. Az elkészült kiállítást 2016. június 25-én nyitottuk meg.

Az elkészült kiállításról szóló részletes ismertető

- **A bemutatott gyűjteményi egység**

A kiállítás a Bocskai Múzeum néprajzi gyűjteményének értékes tárgyi anyagára épül. Nádudvar a múzeum gyűjtőterületére esik, így az ott készült fekete kerámiák intézményünk néprajzi gyűjteményének kiemelkedő együttesét képezik. Különösen fontos tárgycsoportot alkot a Nádudvarról Hajdúszoboszlóra költöző és a városban alkotó Fazekas István népművészeti hagyatéka. Erre alapoztuk a 2016. június 25-én megnyitott „A nádudvari fekete kerámia Hajdúszoboszlón” című kiállítást. A Nemzeti Kulturális Alap által támogatott kiállítás a híres nádudvari kerámiakultúra bemutatásával, készítési és használati jellemzőinek ismertetésével kezdődik.

- **A kiállítás témája, tartalmi vonatkozásai:**

A kiállítás nyolc egységben mutatja be a nádudvari fekete kerámiát.

1. A fekete kerámia eredete, Kárpát-medencei, európai és nemzetközi elterjedése

A fekete kerámia készítéséhez jó minőségű, magas vastartalmú agyag szükséges. A fekete szín egy sajátos égetéstechnikával jön létre: az agyag vörös izzásakor a kemence minden nyílását elzárják, a tüzet elfojtják. A redukció következtében az égéstermék (kormos füst) feketére színezi az edényt. A fekete kerámia készítését már a honfoglaló magyarság is ismerte. Az újkorban számos fazekas központban (Szentesen, Mezőtúron, Hódmezővásárhelyen, Tiszafüreden, Kunmadarason, Dőrön, Komárom-ban, Tatán, Mohácson, stb.) készültek fekete edények. Magyarországon kívül Közép- és Észak-Európa szerte, de Egyiptomban, Indiában és Peruban is ismerték ezt a készítéstechnikát. Ezt ismertetési részletesen a kiállítás első egysége, melyben a közép-európai fekete edények fotóit vetjük össze a kiállított nádudvari edényekkel.

2. *A fekete kerámia nádudvari megjelenése (18-19. századi emlékanyag)*

A nádudvari fazekasmesterség kezdetét pontosan nem lehet megállapítani, de a Fazekas család emlékezete és az anyakönyvek alapján az 1700-as évek elejére datálható az első Fazekas nevű fazekasmester munkássága. Az adózó népesség 1714-es összeírásakor már szerepel egy Fazekas Mihály nevű jobbágy. Balázs Sándor Nádudvar története című munkájában megemlíti, hogy az 1820-30-as években a településen lakó fazekasok céhet alapítottak, de az viszonylag hamar fel is bomlott a céhen belüli széthúzás és a kontárokkal szembeni eredménytelen fellépés miatt. A 19. század elején már közel száz fazekas dolgozott Nádudvaron. Munkájukat és a korszakot a második kiállítási egység ismerteti.

3. *Műhelyek, dinasztiák (A nádudvari Fazekas-család története)*

Az 1852-es iparkamarai jegyzék összesen 48 fazekast tartott nyilván. 1880 és 1890 között már csak 15 dolgozott a településen. A 20. század elején a piaci keresletnek megfelelően az addig csak fekete cserepet készítő családok is elkezdtek színes, mázas és festett kerámiát készíteni. Kezdetben párhuzamosan készítették mindkettőt, majd a feketét lassacskán abbahagyták. Az 1850 és 1950 közötti időszak-ban működő műhelyek és fazekas-dinasztiák termékei részben azonosítható, így ebben a kiállításban kísérletet teszünk az egyes műhelyek stílusjegyeinek bemutatására.

4. *Készítés-technika*

Ez a kiállítási egység a fekete kerámia készítésének folyamatát mutatja be, amely az agyag iszapolásával kezdődik. Amikor az agyag félkemény állapotba kerül, a tetejét megkarcolják, mely karcolások mentén lereped a szűrő aljáig a beszűrt agyag. Amikor a tömbök mindkét oldala félkeményre szárad, pincébe hordják, ahol legalább egy évet kell pihentetni. Felhasználás előtt lábbal tapossák (ekkor a nagyobb görcsöket, keményebb részeket távolítják el), majd hasonló célból kézzel meggyúrnák, mint a háziasszonyok a tésztát. Taposáskor nagyobb mennyiséget dolgoznak át, kézi gyúrásnál mindig csak az aznapi munkához szükséges mennyiséget. A leglátványosabb folyamat a korongozás, amikor a korongra felcsapott agyagrögből edény formálódik. Különböző nagyságú és keménységű bőrökkel, fa- és rézkésekkel, karcolásra alkalmas szerszámokkal formálják, alakítják az edényt. A már díszített, száraz edény kerül a fatüzelésű kemencébe, ahol az égetés végén lezárt térben redukációs égetés zajlik. A magas vastartalom miatt az agyagban lévő vas redukálódik, és a lezárt kemencében beszoruló füsttel, az abban lévő szén szemcsékkel együttesen teszik feketévé a kerámiát. Az égetés 850- 1000 C körül történik, minél magasabb hőfokon, annál jobban összeolvad az agyag szerkezete, annál jobban vízállóvá és ezüstösebb színűvé válik az edény. A kemence lehűlése után egy paraffinos oldattal

letisztítják az edényre ráakadókormot, szennyeződést, majd ruhával szárazra törlik, fényesítik.

5. Formakultúra

A nádudvari fazekasok kezdetben „fennálló” edényeket, vagyis leginkább korsókat készítettek, de termékkínálatuk hamar kiszélesedett és a 19. század folyamán már „tálasmunkával” is foglalkoztak. A 20. században már nincs olyan edénytípus, amely ne készülne Nádudvaron. Bődönök, szilkék, kalamárisok, csibukos edények és számos egyéb formátípus jelenik meg, ami tovább növeli a nádudvari kerámia hírét. Ebben az egységben ezeket a formátípusokat ismertetjük részletesen.

6. Díszítéstechnika

A nádudvari edények díszítésükben is különlegesek. A legtöbb díszkerámiától eltérően ugyanis nem mázzal, hanem több más technikával díszítették ezeket az edényeket. A még a nedves, korongon lévő edényre kerülhet például a karcolt díszítés, melyet egy egyszerű eszközzel, pl. fésűdarab, pálca stb. készítenek. Ez a fajta díszítésmód meghatározza a kerámia karakterét és későbbi díszítését is, mert tagolja az edényt. Egy másik díszítés mód, az applikáció. Ilyenkor agyaghurkákat, apró gömböket, korongokat ragasztanak a fedőkre, edény oldalakra. A harmadik, leginkább elterjedt díszítési mód, mely csak a nádudvari kerámiára jellemző, a sikálás. A már megszáradt edény falát egy olajos-vizes oldattal, a pamaccsal áttörlik, majd a száradás után egy közönséges, lekerekített élű folyami kavicsal (békasóval) kezdik a dörzsölést, sikálást. Ezzel a kavicsozással az edény falának víz át nem eresztő képességét tudják változtatni; régen ez volt a fő funkciója, nem a díszítés. Napjainkban a karcollással tagolt edény falának esztétikusabbá tételét szolgálja elsősorban a sikálás. A csiszolt, dörzsölt részek csillogóvá válnak, ez adja a csillogó és matt felületek játékát. A díszítést a fazekasok feleségei és/vagy a sikáló lányok végezték, de a fazekas is értett a sikáláshoz. Többnyire azonban rábízta a sikálóra a díszítést, akik fejből, sokszor hangulatuknak megfelelően rajzolták a mintákat.

7. A díszítőmotívumok rendszere

Ebben az egységben a nádudvari díszítőkulturára jellemző motívumokat ismertetjük. Két kisebb egységben mutatjuk be a számos geometrikus és növényi díszítőelemek rendszerét.

8. Fekete kerámia a 20. században

A 20. század a nagy változások kora volt a nádudvari kerámia történetében. A század elején majdnem eltűnt a fazekassághoz kapcsolódó népi tudás, hisz a cserépedényeket kiszorították a fémből, majd műanyagból készülő edények, vagyis végletesen lecsökkent a kerámia iránti kereslet. A 20. század közepétől azonban – főként a turisztikai érdeklődés következtében –

újabb virágzás kezdődött. Ez a kor-szak ugyanakkor jelentős változásokat hozott a formakultúra és a díszítőstílus terén. Ezeket a változásokat mutatja be ez a kiállítási egység.

- **A kiállítás installációja:**

A pályázati támogatást a kiállított tárgyak installálására használtuk fel. A műtárgyakhoz biztonsági üveges, spot lámpás bevilágítású vitrineket készítettünk. A vitrinekre kétnyelvű, képes-szöveges installációs nyomtatokat készítettünk. A kiállításra közel 1,1 millió forintot szánt az intézmény, ennek nagy részét a Nemzeti Kulturális Alap támogatása képezi, melyből a vitrinek beszerzését fedeztük.

A kiállítás hasznosulásának értékelése, a megvalósítás eredményességének elemzése:

- **Látogatószám**

A kiállítást 2016. június 25. és szeptember 16. között mintegy 3000 látogató tekintette meg.

- **Sajtóanyag**

A kiállítás megnyitójáról felvételt készített a Hajdúszoboszló Városi Televízió és a Debrecen Televízió is. A kiállításról beszámolt a Hajdúszoboszló című újság és a Szoboszló Sound rádió. A sajtó- és média-megjelenések hozzávetőleg 100.000 főt értek el.

- **Tényleges bevételek**

A június 25. és szeptember 16. közötti időszakban mintegy 900.000 Ft jegybevétele volt a múzeumnak, melyhez nagyban hozzájárult a Nádudvari fekete kerámia című kiállítás látogatottsága. (A múzeum időszakai és állandó kiállításai együttesen látogathatók.)

- **Kiállításához kapcsolódó programok**

2016. június 25. – Múzeumok éjszakája: az új kiállítás megnyitójának alkalma. Résztvevők: 300 fő. Programok: kézműves foglalkozások, élő zenés koncert, gasztronómiai bemutató, játszóház

2016. július-augusztus – Zenés nyári esték a múzeumban: a programsorozat résztvevői megtekinthették a kiállítást, melyben rendhagyó tárlatvezetést is tartottunk.

Hajdúszoboszló, 2016. október 3.

Dr. bihari-Horváth László, s.k.
múzeumigazgató

- Fotódokumentáció

